

Autorica Kunczynska-Iracka autorica je članka *Rezbarstvo, slikarstvo, grafika*. Te se umjetničke tvorbe najviše koriste u kulturne svrhe. To su ukrašene kapelice (stupačne ili u obliku kolibice), te mali kipovi koji većinom prikazuju Majku Božju, Svetu Obitelj te prizore iz života Isusa Krista. U slikarstvu također najčešći motiv je Majka Božja s djetetom, a među karakterističnim i najviše slikanim motivom je "Matka Boska Czesztochowska" i također slike iz Isusovog života i života svetaca.

Fryś-Pietraszko i Kunczynska-Iracka pišu zajednički članak pod naslovom *Umjetnost u obredima i običajima* gdje su najviše zastupljeni pokladni običaji i "lakrdija" koje se izvode tom prilikom. Priložene fotografije zorno prikazuju običaj i karakteristične maske. Autorice se usto bave i pisanicama te obrednim pecivima. Članak *Suvremeno stvaralaštvo seoskog stanovništva* je završni članak autorice Kunczynske-Iracke nakon kojeg slijedi *katalog* - zajednički rad svih troje autora. Popisom literature i indeksom termina završava djelo iz kojeg se saznaje mnogo ne samo o narodnoj umjetnosti u Poljskoj, nego i o kulturi i načinu života koji je s narodnim stvaralaštvom usko povezan.

Olga VLAŠIĆ

Marija Makarović & Magdalena Klarer, Slovenska ljudska noša v besedi in podobi, Sv. 3: Kozjansko, Zveza kulturnih organizacij Slovenije, Ljubljana 1988, 51 str.

U uvodu obilježen je prostor s kojeg se prikazuje način odijevanja, tj. jugoistočni dio Slovenije, područje između Savinje, Save i Sutle. Društvenu strukturu tu je činio seljački i poluseljački svijet, bezemljaši, najamni radnici, u trgovištima obrtnici i poluseljac. Životni standard bio je nizak pa su mnogi odlazili na rad, ranije na seljačke posjede i vlastelinstva, od sredine 19. st. kao

drvodjelci, rudari, ugljenari, zidari, kopači, prijevoznici i dr. Od kraja 19. st. i djevojke odlaze u veća gradska središta (Ljubljana, Celje, Zagreb pa i dalje). Namjera im je da si tako pribave miraz, uglavnom u odjeći.

Na način odijevanja utjecali su uslovi života, koji su se tokom dva stoljeća znatno izmijenili, osobito sredinom 19. st. Zapažaju se dva odjevna, tipološki različita sloja. Stariji tip nošnje prisutan je u drugoj pol. 18. i prvoj pol. 19. st. U ženskoj nošnji ističe se gornja haljina s nabranim krilom spojena s prslučićem bez rukava. Ispod gornje haljine nose se bijeli "rokavci", od kojih se vide rukavi i dio oko vrata. Nešto uža bijela pregača i velika bijela marama složena na poseban način, upotpunjuju ruho. Takvu nošnju prikazuju freske iz 18. st. i ona je do sredine 19. st. uglavnom od domaćih tkanina. Sačuvala se i kasnije kao radno ruho i odjeća starijeg svijeta, ali je tada već od kupovnih materijala. Kao inovacija u tom starijem tipu mijenja se kolorit, pregača nije više bijela, a "rokavce" prekriva gornja bluza "kočemajka" preuzeta iz mode druge pol. 19. st. Mijenja se način pokrivanja glave i obuća. Tako transformiranu, ali u biti starinsku nošnju, neke su starije žene nosile čak nakon drugog svjetskog rata.

Za mušku nošnju ranijeg razdoblja značajni su bijela košulja, hlače duge do koljena, čizme ili cipele te šešir širokog oboda s niskom glavom. Opis muške nošnje iz 1796. spominje svilenu maramu oko vrata, crveni prsluk, modre vunene čarape, hlače od crne kože dugih nogavica te modri kratki i dugi kaput. U drugom pisanom izvoru o nošnji na vlastelinstvu Podsreda (1821) doznajemo da se tada tako nose samo stariji ljudi. U naše vrijeme hlače kraćih nogavica nisu se sačuvala ni u sjećanju. Starijim inventarom danas se smatraju dijelovi radne odjeće izrađeni od domaćih tkanina: košulja od platna bez ovratnika, hlače od crno ili smeđe obojenog platna ili iz miješane tkanine "raševine". Starinske čizme zamijenile su visoke cipele, spominju se i "cokle", obuća s drvenim potplatom, a znali su biti i bosu. Radi sličnosti takvog odijevanja s nošnjom preko Sutle, znalo se reći "da se nose kao Hrvati".

O domaćoj proizvodnji tkanina govore izvori iz 16, 17. i 18. st. spominjući obaveze kmetskih podavanja u predivu, platnu i suknu. Od domaćih tkanina: platna, "raševine" (vuna po lanu) i sukna još se sredinom 19. st. izrađivala radna odjeća. Sijanje lana za potrebe odijevanja napustilo se tek uoči prvog svjetskog rata. Vuna se još i danas dijelom

dobiva od domaćih ovaca. Seljaci su ranije sami štavili kože za obuću, a prestali su tek iza drugog rata.

Tkalci su kao obrtnici uz vlastitu zemlju radili u trgovištima i u selima iz donesene lanene ili vunene niti. Tkali su tradicijske tkanine. Sjećanje na posljednje tkalce još je živo, a zadnji je prestao raditi 1970. g.

Prema sjećanju opisan je i postupak bojenja platna i "raševine" u "luži" pomoću zelenih orahovih ljuski u smeđe, a hrastovih šišaraka u crno.

Tvorničke tkanine pojavljuju se u prvoj polovici 19. st., najprije za žensku blagdansku odjeću, za porube, i za neke dijelove ruha (pregača, prslučić, marama). Kupovni tekstil postepeno sve više prevladava u muškom i ženskom odijevanju.

Obuću izrađuju postolari i njihov je broj u trgovištima znatan, ali je i svako selo imalo svog majstora. Još između dva rata oni su s alatom odlazili raditi u seljačke kuće, a ušavljenju kožu dobivali su od seljaka. Trošio se par cipela na godinu dana, a majstor je jedan par izradio za jedan dan.

Krojači u trgovištima šivali su i za potrebe sela. Izvori ih spominju od kraja 16. st. Krojači su i gotovu robu znali nuditi po kućama. Manji posjednik trošio je godišnje po dva para radnih hlača, kaput je trajao nekoliko godina, a blagdansko ruho i duže vrijeme.

Šešire su najčešće nabavljali na prigodnim sajmovima.

U poglavlju o sastavnim dijelovima nošnje radom se analizira svaki dio muške i ženske odjeće u toku cijelog promatranog razdoblja od dva i po stoljeća. Osnovom svakog odjevnog komada u takvom prikazu je njegova funkcija, a u okviru toga ističu se promjene koje nastaju u određenom razdoblju u vrsti tkanine, u kroju i obliku, u značajnim detaljima, u koloritu, u ukrasnim dodacima ili u prihvatanju sasvim novog odjevnog predmeta, koji zamjenjuje onaj prijašnji, srodan jedino po funkciji, npr. košulja (srajca) - majica ili obojci (obujki) - čarapa i sl.

U prikazu o društvenom razlikovanju u odijevanju autorica na suvremen način pristupa toj problematici. Nekad su se očitovale razlike između odijevanja seljačkog svijeta i stanovnika trgovišta, ali od druge pol. 19. st. takve razlike postepeno nestaju. Seljaci s malih posjeda, koji se uz rad na svojoj zemlji zapošljavaju i kao radnici, dolaze do gotovine, koju troše prvenstveno na blagdansko ruho, dok isključivo seljački svijet istovremeno nosi često i poderanu odjeću. U 20. st. ljudi na selu suvremenu modu prilagođuju seoskim odjevnim normama i ona je skromnija, a zbog velikog broja djece često ograničena samo na najnužnije. U poslijeratnom razdoblju dobri gospodari raspoloživa sredstva ulažu u poboljšanje gospodarstva, pa u odijevanju teže idu ukorak s onima, koji zemlju zapuštaju, a žive od plaćenog rada.

Uvijek je postojala razlika između radne i blagdanske nošnje, a sredinom 19. st. spominje se kao sirotinjska radna odjeća ona, koja je još uvijek od grubih domaćih tkanina. Kako je radno ruho nužno za seosku sredinu, donosila je nevjesta u mirazu po nekoliko presvlaka radne odjeće. Još između dva rata razlikovala se radna nošnja od blagdanske po vrsti tkanine, ali su se u njoj još nazirali tragovi nekadašnje nošnje starijeg tipa.

Neke značajne događaje u životu pojedinca prati i specifična odjeća, od novorođenčeta i prvopričesnika do opreme mladenke, njenih družica i svatovskih članova.

Svadbena ruho još se do nedavno čuvalo kao odjeća za smrt. Crnina kao korotno ruho bila je već prije drugog svjetskog rata općenito uobičajena.

Dobivaju se podaci o opremi i načinu povijanja dojenčadi, o odijevanju male djece u cjelovite haljinice (kiklice) i o školskoj djeci, koja su se već nosila srodno s odralsima, ali skromno, a ljeti su bila bosa.

U nastavku prikazan je nakit i opisane promjene frizure.

U mirazu su nevjeste donosile toliko odjeće i rublja da su mogle sebe i djecu opremiti bar kroz jedno desetljeće. Sa srednje stojećih gospodarstava miraz su davali roditelji, dok su djevojke iz siromašnijih sredina odlazile na rad, ne bi li privredile bar najnužniju odjeću i rublje za miraz.

Nekad su sluge i sluškinje uz stan i hranu dobivali plaću u odjeći, a od sredine 19. st. dio plaće dobivao se i u novcu, koji se najvećim dijelom trošio na odijevanje. Odjevni

predmeti ostavljali su se i oporučno, a obaveza odijevanja uvijek se spominje i u naše vrijeme prilikom preuzimanja imanja od starijih.

U poglavlje o odjeći i vjerovanjima spominju se zabrane oko ruha male djece, oko šivanja vjenčanice te vjerovanja uz odijevanje vještica.

Na Kozjanskom trošilo se za odjeću, u usporedbi s Kranjskom, relativno skromno i tek nakon drugog svjetskog rata narod se općenito bolje odijeva, no na seoskim gospodarstvima i tada je ograničeno na najnužnije.

U zaključku autorica utvrđuje da kozjanska muška i ženska nošnja starijeg tipa tipološki odgovaraju alpskoj nošnji i tadašnjoj Kranjskoj. Napuštanje te nošnje i preuzimanje suvremenih modnih oblika odijevanja vremenski se podudara s takvim pojavama na ostalom slovenskom području, a to vrijedi i za naše vrijeme. Bogatija razdoblja izmjenjuju se sa siromašnijima što se odražava i u odjevnoj slici, pa ekonomski sređenije prilike prati i suvremenije odijevanje. Zato je u tom, danas zabačenijem dijelu Slovenije, živo razdoblje u vrijeme prevozničke aktivnosti sredinom 19. st. omogućilo brže prihvatanje gradskih modnih utjecaja.

U studiji o slovenskoj narodnoj nošnji Kozjanskoga tema je zahvaćena kompleksno i izložena sustavno uzimajući u obzir etnološke, povijesne i sociološke činjenice. Građa je prikazana tipološki slojevito u odgovarajućem vremenskom slijedu, a ruho je istaknuto u raznim funkcijama, kao radno, blagdansko i obredno, kao odjeća seljačkog i obrtničkog staleža s osvrtom na služinčad, bezemljaše i radnike, u bogatijim, prosječnim i siromašnim varijantama.

Prikaz zahvaća dva i po stoljeća kroz koja se prati tok transformacije nošnje i svakog pojedinog dijela, a kraj toga se ukazuje na uzroke promjena u odijevanju.

Za proučavanje nošnji hrvatskog sjeverozapada ova radnja pruža značajnu komparativnu građu.

Na popratnim tablama s rekonstrukcijom nošnji, rad MAGDALENE KLARER, prikazano je više varijanata ženske i muške nošnje odjavnog stila s prijelaza 19. u 20. st. Slikarskim i crtačkim načinom autorica je prikazala komplete i neke dijelove ruha te istaknula pojedinosti u odjeći, obući i oglavlju. Šteta što nema rekonstrukcije starijeg tipa ruha, jer bi time ovaj rad za korisnike bio bogatiji.

Jelka RADAUŠ-RIBARIĆ

Josip Milićević, Narodna umjetnost Istre, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb 1988, 130 str. (Posebna izdanja, 10)

Područja sučeljavanja različitih kultura svojim osobitostima neminovno privlače pažnju znanstvenika. Kao najzapadnije hrvatsko područje Istra je kroz povijest bila ciljem mnogih osvajača, te time izložena smjeni uprava. Takva povijesno-društvena situacija uvjetovala je veću podložnost Istre ispreplitanjima različitih stranih utjecaja i intenzivnije kolanje kulturnih dobara.

To je razlog zbog kojeg je Zavod za istraživanje folklor još jednom (nakon knjiga *Istarske narodne priče* Maje Bošković-Stulli, *Istarske narodne pjesme* Olinka Delorka i *Istarski narodni plesovi* Ivana Ivančana s kraja pedesetih i početka šezdesetih godina) ne odolijeva izazovu istarske teme i izdaje ovaj pregled narodnog stvaralaštva Istre.

Josip Milićević je doktorirao obranivši disertaciju naslova *Istarsko rukotvorstvo*. Knjigom *Narodna umjetnost Istre* odlučio se za popularniji pristup srodnoj temi.

Cilj ove knjige prema autorovom mišljenju je "... u tome da se opišu predmeti koji su uglavnom završili svoju funkciju u seoskom životu i gospodarstvu, pa sada počivaju uglavnom u muzejskim vitrinama." U svom predgovoru uredništvo naglašava nastojanje da se knjigom zainteresira širi krug čitalaca te da ona posluži pri nastavi zavičajne i likovne kulture u školama istarskog područja.

Nastojeći na početku utvrditi kriterij odabira predmeta koji će svojim sadržajima i formalnim osobinama moći ući u okrilje naziva likovne narodne umjetnosti autor izdvaja one rukotvorine koje su ukrašene samim oblikovanjem ili pak nanošenjem dekorativnih